

การบังคับให้สูญหายโดยรัฐในกรณีของประเทศไทย ระหว่างปี 2530–2560

Enforced Disappearance by the State in the case of Thailand Between 1987 - 2017.

รัฐศาสตร์ มุลมาตร¹ และณัฐกานต์ อัครพงษ์พิศักดิ์²

Rattasath Moonmas¹ and Nattakant Akarongpisak²

¹นิสิต ปริญญาโท วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

²อาจารย์ วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹Master students College of Government Politics Mahasarakham University

²Lecturer Faculty of College of Government Politics Mahasarakham University

Corresponding Author Email: Rattasath.moo@msu.ac.th

Received: 8 May 2021

Revised: 26 May 2021

Accepted: 30 May 2021

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่ส่งผลให้การบังคับบุคคลให้สูญหายเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมไทยระหว่างปี 2530 – 2560 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีเครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ โดยมีกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 5 คน ประกอบด้วย นักวิชาการที่ศึกษาการบังคับสูญหายจำนวน 1 คน กลุ่มนักกฎหมายสิทธิมนุษยชน จำนวน 2 คน และกลุ่มสุดท้ายคือกลุ่มที่ตกเป็นผู้ที่ถูกกระทำจำนวน 2 คน ที่มาจากการเลือกแบบเจาะจง แล้วนำข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งจากเอกสารและแบบสัมภาษณ์ มาวิเคราะห์ในเชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า เงื่อนไขที่ส่งผลให้การบังคับบุคคลให้สูญหายเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมไทยระหว่างปี 2530 – 2560 ถูกแบ่งออกเป็น 2 ประการ ได้แก่ 1) เงื่อนไขด้านบุคคลได้แก่ การเป็นแกนนำในการเคลื่อนไหว การมีความคิดเห็นต่างทางการเมือง การเคลื่อนไหวในลักษณะที่เป็นการวิพากษ์วิจารณ์ ตรวจสอบ เปิดโปง รวมถึงการฟ้องร้องเอาผิดเจ้าหน้าที่รัฐ ส่งผลให้เจ้าหน้าที่รัฐรู้สึกว่าเป็นภัยต่อตนเอง และ 2) เงื่อนไขด้านโครงสร้างประกอบด้วยโครงสร้างทางกฎหมายและทางวัฒนธรรม การที่ประเทศไทยไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับการป้องกันและปราบปรามการบังคับให้สูญหาย จึงเอื้อให้เกิดการบังคับสูญหาย ขณะที่โครงสร้างวัฒนธรรมในสังคมไทยเป็นโครงสร้างวัฒนธรรมที่ทำให้ประชาชนเคยชินต่อการที่รัฐใช้ความรุนแรง จนเผลอมองเป็นเรื่องปกติ รวมถึงการที่เจ้าหน้าที่รัฐสามารถอ้าง การกระทำที่เกี่ยวข้องกับข้อกล่าวหาในการบังคับสูญหายเป็นเรื่องของความมั่นคง อนึ่ง สังคมไทยมีวัฒนธรรมการลอบย่นลนพันพิศเป็นวัฒนธรรมที่คอยโอบอุ้มให้การบังคับสูญหายยังคงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมไทย

คำสำคัญ: การบังคับให้สูญหาย, ความรุนแรงโดยรัฐไทย, อาชญากรรมโดยรัฐ

Abstract

The purposes of this study were to study the conditions that resulted in enforced disappearances occurring and existing in Thai society between 1987 and 2017. This is a qualitative research. The research tool was an interview form with a target group of 5 people, consisting of 1 academician studying enforced disappearances, 2 human rights lawyers and the last 2 victims. from a specific selection Then use the information gathered from both documents and interview forms. to analyze the content The results showed that indicated that the conditions affecting the occurrence and existence of enforced disappearance in Thailand during 1987-2017 were divided into 2 aspects. First, individual condition comprises being leaders in social movement, having different political views, movement related to criticizing, inspecting, revealing a secret including filing a lawsuit against

State officials, making State officials feel those persons are doing harm to them. Second, structural condition consists of legal and cultural structure. In Thailand, a law on prevention and suppression of torture and enforced disappearance is not available, facilitating the occurrence of enforced disappearance. The cultural structure in Thai society also supports the facts that people in Thai society get familiar with the way the State uses violence and sometimes view it is normal while State officials most likely claim that such action has something to do with security in order to legitimize State violence. By the way, Thai society has culture of impunity that embraces the occurrence and existence of enforced disappearance.

Keywords: Enforced Disappearance, Thai State Violence, Crime by state

บทนำ

ในประวัติศาสตร์ประเทศไทยที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่าได้เผชิญกับปัญหาทางด้านความรุนแรงมาโดยตลอด โดยเฉพาะปัญหาการถูกซ้อมทรมานที่เป็นต้นเหตุนำมาสู่การบังคับให้สูญหายโดยตลอด การถูกซ้อมทรมานเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในประเทศไทยโดยที่สังคมทั่วไปไม่ได้รับรู้ มีบางกลุ่มพยายามปกปิดข่าวสารไม่ให้ออกมาแพร่หลายในสังคม เหล่านี้เป็นผลมาจากรูปแบบกระบวนการยุติธรรมที่เอื้อต่อการใช้ความรุนแรงของรัฐ ทั้งนี้พบว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐกระบวนการยุติธรรมหรือฝ่ายปกครองมีอำนาจในการบังคับใช้กฎหมาย โดยมีส่วนในการจับกุม ลักพาตัว หรือกักขังทรมานเพื่อให้ได้มาซึ่งคำรับสารภาพ มีการจำกัดสิทธิเสรีภาพโดยขัดต่อมนุษยธรรม เกิดการทรมานทั้งด้านร่างกายและจิตใจ การสังหารนอกกระบวนการทางกฎหมาย การหายสาบสูญส่วนใหญ่เป็นการหายสาบสูญที่เกิดขึ้นภายใต้การใช้อำนาจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ และปรากฏว่าการหายสาบสูญในลักษณะดังกล่าวมักเกิดขึ้นบนเงื่อนไขที่ผู้กระทำความผิดลอยนวล หรือที่เราเรียกว่า “รัฐลอยนวล” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2561) ซึ่งบางเหตุการณ์เวลาได้ผ่านเลยมาถึงปัจจุบันแต่ก็ยังไม่สามารถนำผู้กระทำความผิดมาลงโทษได้

ในสายตาของต่างชาติการถูกซ้อมทรมานและการบังคับสูญหายโดยรัฐถือเป็นปรากฏการณ์ที่เด่นชัดในสังคมไทย อย่างเช่นองค์การสหประชาชาติ (UN) ได้จับตาดูร่างพระราชบัญญัติทรมาน-อุ้มหาย ในประเทศไทยเมื่อปีพุทธศักราช 2557 ขณะที่จำนวนคดีที่เกี่ยวข้อง จากสถิติในปีพุทธศักราช 2562 พบว่า มีคดีลักษณะคนถูกบังคับสูญหายในสังคมไทยจำนวนถึง 86 คน (พลวุฒิ สงสกุล, 2562) โดยมีทั้งที่เกิดจากเหตุการณ์ทางการเมือง ความขัดแย้งภาคใต้ สงครามยาเสพติด ล้วนแล้วแต่เป็นการกระทำที่เกิดจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ นอกจากนี้ในเชิงสถิติแล้วยังมีกรณีสำคัญๆที่รัฐก็ไม่อาจหาตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษได้และเป็นที่ยกอ้างถึงในสังคมไทยอยู่หลัก ๆ 3 กรณี ได้แก่ การหายตัวไปของนายทง โป๊ะอ่านซึ่งเป็นประธานสภาองค์การลูกจ้างสภาแรงงานแห่งประเทศไทย นายสมชาย นิละไพจิตรซึ่งเป็นนักเคลื่อนไหวด้านสิทธิมนุษยชน และเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมาคือนายพอลละจี รักจงเจริญ (บิลลี่) นักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน แกนนำชาวบ้านกะเหรี่ยง จะเห็นได้ว่าจากตัวอย่างของผู้ที่ถูกกระทำให้หายสาบสูญไปล้วนแล้วแต่จะเป็นนักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน ซึ่งออกมาเรียกร้องหรือเรียนในลักษณะที่เป็นการปะทะโดยตรงกับเจ้าหน้าที่รัฐหรือรัฐบาลที่กระทำการละเมิดสิทธิมนุษยชน

ในบริบทของประเทศไทยเองยังมีข้อจำกัดทางด้านกฎหมายและข้อจำกัดในเชิงการเมืองซึ่งนำมาสู่ความล่าช้าในการดำเนินคดีว่าด้วยการถูกซ้อมทรมานและบังคับให้สูญหาย เช่น การที่ไทยไม่มีการบัญญัติบทความผิดของการถูกซ้อมทรมานกลายเป็นอุปสรรคต่อการฟ้องส่งผลให้ไม่สามารถนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษได้ ขณะที่เจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานภาครัฐพยายามปกปิดความจริงมากกว่าที่จะเปิดเผยข้อมูลของผู้ที่สูญหาย เจ้าหน้าที่รัฐมักพยายามอ้างว่าการกระทำที่เกี่ยวข้องเป็นไปเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคม มีการใช้ความรุนแรงถึงขั้นชีวิต ทั้งนี้ ข้อสังเกตที่สำคัญคือเหยื่อของการถูกกระทำมักเป็นบุคคลที่มีมักเริ่มมีความขัดแย้งกับรัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่ทั้งโดยส่วนตัวและในรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม อนึ่ง มีหลายกรณีที่

ก่อนการสูญหายมักพบว่าผู้ถูกบังคับให้สูญหายอยู่กับเจ้าหน้าที่รัฐทั้งในรูปแบบที่สมัครใจและถูกบังคับขึ้นใจ เช่น นายพลละจี รักจงเจริญ (บิลลี่) ที่ได้ถูกเจ้าหน้าที่จับตัวไปก่อนที่จะสูญหาย (แคทเธอริน เกอร์สัน, 2562) และทนายสมชาย นีละไพจิตร ที่ศาลเพ็งยกฟ้องเจ้าหน้าที่ตำรวจ 5 นายไปเมื่อปีพุทธศักราช 2558

การบังคับให้บุคคลนั้นสูญหายไม่เพียงแต่เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรงเท่านั้น แต่ยังเป็นอาชญากรรมภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศอีกด้วย เนื่องจากมีข้อห้ามไม่ให้บุคคลสูญหายที่มีการบัญญัติและรับรองไว้ในเอกสารระหว่างประเทศต่าง ๆ มีมติระหว่างประเทศและอนุสัญญาต่าง ๆ รวมถึงอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการถูกบังคับให้สูญหายหรืออนุสัญญาต่อต้านการบังคับบุคคลให้สูญหาย (โคเนอร์ โพลีย์, 2546)

ดังนั้น ด้วยเหตุดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเงื่อนไขที่ทำให้การบังคับบุคคลให้สูญหายเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมไทย เนื่องจากกรณีนี้ได้เกิดขึ้นอย่างซ้ำซากมาตั้งแต่อดีต และสมควรที่จะถูกสรุปนำมาเป็นบทเรียน และข้อเสนอหรือแนวทางในการออกกฎหมายคุ้มครองสิทธิของผู้ที่ถูกกระทำเพื่อผดุงเรื่องของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่ส่งผลให้การบังคับบุคคลให้สูญหายเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมไทยระหว่างปี 2530-2560

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ได้แก่ ผู้ที่ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ออกเป็น 3 กลุ่ม ซึ่งมีจำนวนรวมทั้งสิ้น 5 คน โดยแบ่งออกเป็นกลุ่มดังนี้ นักวิชาการที่ศึกษาการบังคับสูญหายจำนวน 1 คน หมายสิทธิมนุษยชนจำนวน 2 คน และผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดกับผู้ถูกกระทำบังคับให้สูญหายอีกจำนวน 2 คน ที่มาจากการเลือกแบบเจาะจง

2. เครื่องมือการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยแบ่งออกเป็น 3 ตอน ประกอบด้วย ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้การสัมภาษณ์ ตอนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับการศึกษาเงื่อนไขที่ส่งผลให้การบังคับบุคคลให้สูญหายเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมไทยระหว่างปี 2530-2560 และตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม (ปลายเปิด)

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ ในการทำการศึกษาวิจัยการบังคับบุคคลให้สูญหายโดยรัฐในสภาวะของสังคมไทยตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2530-2560 ผู้วิจัยมีการแบ่งรูปแบบการเก็บข้อมูล ออกเป็น 2 กลุ่มหลัก ๆ ดังนี้

3.1 ข้อมูลการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยกระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารทั้งที่เป็นภาษาไทยและต่างประเทศ ระเบียบ ข้อบังคับ ผลงานวิจัย วารสาร กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณี เพื่อเป็นการอธิบายบริบทการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของการบังคับให้สูญหายในสังคมไทย ได้แก่

1) วิธีการเก็บข้อมูลในการศึกษาโครงสร้างทางกฎหมาย ผู้วิจัยได้มีการเก็บ รวบรวมกฎหมายต่าง ๆ จากตัวอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการป้องกันบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ พระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักรพุทธศักราช 2551 ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำให้บุคคลสูญหาย พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉินพุทธศักราช 2548 ประมวลกฎหมายอาญา และกฎอัยการศึก เพื่อทำการศึกษาค้นคว้าโครงสร้างทางกฎหมาย 2) ในการศึกษาโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่เอื้อให้เกิดวัฒนธรรมลอยนวลพ้นผิด (Impunity) ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวาทกรรมจากข่าวของศูนย์ข้อมูลมติชน โพลสำรวจที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงคอมเมนต์ (Comment) เว็บไซต์ข่าวออนไลน์ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์จากวาทกรรมของสื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกรณีการบังคับบุคคลให้สูญหายโดยรัฐในประเทศไทยระหว่างปี 2530-2560 ว่ามีลักษณะที่เอื้อให้เกิดการบังคับสูญหายอย่างไร

3.2 ข้อมูลการวิจัยเชิงสัมภาษณ์ (Interview Research) ผู้วิจัยมีการดำเนินการวิจัยโดยมีการแบ่งเป็นขั้นตอน มีวิธีการเก็บข้อมูลโดยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์ไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ซึ่งผู้วิจัยจะเป็นผู้ที่สัมภาษณ์เองเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการและมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ต้องไว้ โดยอธิบายผ่านแนวคิดและทฤษฎีที่ได้กำหนด

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้เชี่ยวชาญและผู้เสียหายที่ได้รับผลกระทบจากกรณีการบังคับให้สูญหายโดยรัฐในสังคมไทยดังกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณี ได้แก่ นายทอง โพธิ์อ่าน นายสมชาย นิละไพจิตร และนายพอลละจี รักจงเจริญ รวมถึงข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง (Document Research) เช่น งานวิจัย เอกสาร ข้อบังคับ วารสาร กฎหมายและข่าวจากสื่อออนไลน์ตั้งแต่ปี 2530 จนถึงปัจจุบันเฉพาะที่เกี่ยวกับกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณีดังกล่าวมาข้างต้น นำมาวิเคราะห์ในเชิงเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงเงื่อนไขที่ส่งผลให้การบังคับสูญหายเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมไทยรวมถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหาการถูกซ้อมทรมานและการบังคับให้สูญหายในประเทศไทย

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการบังคับให้สูญหายโดยรัฐในกรณีของประเทศไทย ระหว่างปี 2530-2560 ผู้วิจัยสามารถจำแนกผลการวิจัยได้ดังนี้

การบังคับให้สูญหายโดยรัฐในกรณีของประเทศไทย ระหว่างปี 2530-2560

ผลการวิจัยพบว่า การบังคับบุคคลให้สูญหายในประเทศไทยถูกแบ่งเงื่อนไขออกเป็น 2 ประการ ดังนี้

1. สาเหตุของการบังคับบุคคลให้สูญหายที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขด้านบุคคล คือ การเป็นแกนนำในการเคลื่อนไหว การมีความคิดเห็นต่างทางการเมือง การเคลื่อนไหวในลักษณะที่เป็นการวิพากษ์วิจารณ์ ตรวจสอบ เปิดโปง การคัดค้านการดำเนินการของเจ้าหน้าที่รัฐ การฟ้องร้องดำเนินคดีกับเจ้าหน้าที่รัฐ การกระทำความผิดส่งผลให้เจ้าหน้าที่รัฐรู้สึกว่าเป็นภัยต่อตนเอง ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐรู้สึกไม่มั่นคง จนนำมาสู่การใช้วิธีการบังคับบุคคลให้สูญหาย โดยมักมีการปกปิดขบวนการของเหยื่อ ไม่เปิดเผยพื้นที่กักขังหรือควบคุมตัว อาทิ กรณีของนายพอลละจี รักจงเจริญ (บิลลี่) ชาวบ้านบางกลอยในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งจาม เขาพยายามเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อสิทธิที่กินที่ทำกินของชาวบ้าน ความตึงเครียดในท้องที่ประทุถึงขั้นมีการฟ้องร้องเอาผิดเจ้าหน้าที่อุทยานซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ ก่อนนำมาสู่การถูกบังคับให้สูญหาย ถึงแม้ภายหลังจะพบหลักฐานยืนยันว่านายพอลละจีเสียชีวิตแล้วก็ตาม แต่การเสียชีวิตของเขาเป็นผลมาจากการพยายามบังคับให้สูญหาย และอีกหนึ่งกรณีคือทนายสมชาย นิละไพจิตร ทนายความสิทธิที่ถูกบังคับให้สูญหายไปในปีพุทธศักราช 2547 ซึ่งเขาเป็นทนายความฟ้องร้องเอาผิดเจ้าหน้าที่รัฐในข้อหาซ้อมทรมานผู้ต้องหาในคดีปล้นปืนที่ กองพันพัฒนาที่ 4 การทำหน้าที่ทนายความของทนายสมชายในการฟ้องเอาผิดเจ้าหน้าที่รัฐรวมถึงเปิดโปงการทำงานต่าง ๆ ส่งผลให้เจ้าหน้าที่รัฐรู้สึกว่าเขาเป็นภัยต่อตนเอง สร้างความไม่มั่นคงให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐจนนำมาสู่การบังคับให้สูญหาย กรณีเหล่านี้เป็นวิธีการที่เจ้าหน้าที่รัฐมักใช้ในการกำจัดบุคคลที่มีลักษณะที่เป็นปฏิปักษ์กับรัฐหรือเจ้าหน้าที่รัฐ เนื่องจากประเทศไทยไม่มีกฎหมายป้องกันและปราบปรามการทรมานและการบังคับบุคคลให้สูญหายจึงไม่มีความผิด และนี่เองเป็นสิ่งที่ส่งผลให้การบังคับบุคคลสูญหายยังคงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมไทยอยู่เรื่อยมา

2. สาเหตุของการบังคับบุคคลให้สูญหายที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขด้านโครงสร้าง คือ สาเหตุการบังคับบุคคลให้สูญหายจากเงื่อนไขเชิงโครงสร้างได้ถูกแบ่งออกเป็น 2 ประการ 1) โครงสร้างทางกฎหมายที่มีช่องว่างเอื้อให้เกิดการบังคับบุคคลสูญหาย 2) โครงสร้างเชิงวัฒนธรรมที่เอื้อให้เกิดการลอบลั่นผิด

2.1 โครงสร้างทางกฎหมายมีช่องว่างเอื้อให้เกิดการบังคับสูญหาย ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับการป้องกันและปราบปรามการซ้อมทรมานและการบังคับให้สูญหายส่งผลให้ไม่สามารถนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษได้ ผู้กระทำความผิดจึงไม่

เกิดความเกรงกลัวในการกระทำความผิด การที่ประเทศไทยไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับบุคคลให้สูญหายจึงเป็นช่องว่างเอื้อให้เกิดมีการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของการบังคับบุคคลให้สูญหาย นอกจากนี้ประเทศไทยไม่มีกฎหมายเอาผิดผู้กระทำการบังคับบุคคลให้สูญหายแล้วยัง พบว่า กฎหมายที่มีอยู่บางตัวเอื้ออำนาจแก่เจ้าหน้าที่รัฐในการจับกุม ควบคุมตัว ในสถานที่ ที่มีใช้สถานีตำรวจ เรือนจำหรือที่คุมขัง ซึ่งไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าในการควบคุมตัวนั้นจะไม่มีการใช้กำลังในการทารุณ หรือซ้อมทรมานเพื่อให้ได้มาซึ่ง คำรับสารภาพ อนึ่ง การที่ประเทศไทยไม่มีกฎหมายจึงไม่มีความผิด ทำให้ประเทศไทยยังมีช่องว่างทางกฎหมายที่ทำให้ไม่สามารถนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษได้ ตลอดจนผู้ที่ได้รับผลกระทบก็ยังไม่อาจได้รับการเยียวยาอย่างเหมาะสม อย่างเช่นในคดีของนายสมชาย มีพยานอ้างว่าเห็นคนร้ายลักหนายสมชายขึ้นไปบนรถ แล้วขับหลบหนีไป กรณีนี้เป็นความผิดฐานกักขัง หน่วงเหนี่ยวได้ แต่ไม่สามารถดำเนินการความผิดฐานฆาตกรรมได้ เนื่องจากไม่เจตศของนายสมชาย จึงไม่สามารถพิสูจน์ชัดได้ว่านายสมชายได้เสียชีวิตไปแล้ว อย่างไรก็ตาม คดีนายสมชายก็ไม่สามารถดำเนินการในคดีบังคับสูญหายได้ เนื่องจากประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายบังคับใช้เกี่ยวกับฐานความผิดบังคับให้สูญหาย (อังคณา นีละไพจิตร, สัมภาษณ์, วันที่ 7 ธันวาคม 2563) โครงสร้างทางกฎหมายดังกล่าวเอื้อให้เกิดความรุนแรงจนเป็นเหตุนำมาสู่การบังคับบุคคลให้สูญหาย

เพราะฉะนั้นประเทศไทยจึงควรมีตัวบทกฎหมายในการเอาผิดผู้กระทำการเป็นการเฉพาะ เพื่อเป็นการปิดช่องว่างทางกฎหมาย มิใช่ใช้การเปรียบเทียบการกระทำความผิดตามกฎหมายที่มีอยู่ อาทิ ความผิดต่อสิทธิเสรีภาพ ความผิดในการกักขังหน่วงเหนี่ยว ความผิดในการบังคับข่มขืนใจทำร้ายร่างกาย ความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ รวมถึงความผิดฐานการทารุณกรรมใช้ความรุนแรง ซึ่งฐานความผิดดังกล่าวที่มีการใช้อำนาจในสังคมไทยไม่เพียงพอต่อการป้องกันหรือเอาผิดการบังคับบุคคลให้สูญหาย (ปรีดา นาคผิว, วันที่ 30 พฤศจิกายน 2563: สัมภาษณ์)

2.2 โครงสร้างเชิงวัฒนธรรมที่เอื้อให้เกิดการลายนวลพันผิด ผู้กระทำการบังคับบุคคลให้สูญหายในประเทศไทย มักลายนวลพันผิด ไม่ได้รับการลงโทษในการกระทำความผิด และประชาชนในสังคมไทยกลับเกิดความเคยชินต่อการที่รัฐใช้ความรุนแรง จนเผลอมองเป็นเรื่องปกติที่ผู้กระทำความผิดไม่ต้องได้รับการลงโทษ ประชาชนในสังคมเกิดความด้านชาต่อความรุนแรง โดยรัฐ เจ้าหน้าที่รัฐเองมักอ้างว่าการกระทำเป็นเรื่องของความมั่นคง เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับความรุนแรงโดยรัฐ ปฏิบัติกับผู้ที่ถูกกระทำอย่างเป็นชีวิตที่เปลือยเปล่า เป็นชีวิตที่ถูกฆ่าได้โดยที่ไม่มีใครต้องรับผิดชอบ และวาทกรรมสร้างความเกลียดชัง ศพ แล้วศพเหล่านี้ถูกบังคับให้สูญหายไปอย่างง่ายดาย การตอกย้ำวาทกรรมเพื่อสร้างความชอบธรรมต่อคนที่บุคคลนั้น ๆ สูญหายในสังคม ทำให้ผู้กระทำความผิดผู้กระทำความผิดยังคงลายนวล อยู่ในสังคมไทยวัฒนธรรมการลายนวลพันผิดจึงเป็นวัฒนธรรมที่คอยโอบอุ้มการการบังคับบุคคลให้สูญหายยังคงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมไทย วาทกรรมว่าด้วยการสร้างความเกลียดชัง เช่นกรณีของนายสมชาย นีละไพจิตร ซึ่งถูกกระทำให้หายสาบสูญภายใต้วาทกรรมสร้างความเกลียดชัง ซึ่งเป็นการสร้างวัฒนธรรมความเกลียดชังให้แก่ผู้ถูกบังคับให้สูญหาย คนในสังคมก็พร้อมที่จะเพิกเฉยเพราะเขาเข้าใจว่าคนคนนี้เป็นคนไม่ดีและสมควรที่จะถูกทำให้สูญหายไป ซึ่งสื่อมวลชนเองก็มีส่วนไม่น้อยในการขยายความเกลียดชังต่าง ๆ ในสังคม โดยเฉพาะในสื่อออนไลน์ ที่ใคร ๆ ก็เป็นสื่อได้ โดยไม่ระบุดัตตน วาทกรรมต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้น ไม่ว่าจะไม่ใช่ความรุนแรงแล้วอ้างเป็นเรื่องของ “ความมั่นคง” หรือการบังคับให้สูญหายกรณีของนายสมชาย นีละไพจิตร และการสร้างวาทกรรม “นายโจร” สิ่งเหล่านี้ถูกผลิตซ้ำเป็นเสมือนเครื่องมือที่คอยโอบอุ้มวัฒนธรรมการลายนวลพันผิดให้เกิดขึ้นและยังคงดำรงอยู่ในสังคมไทย บ่อยครั้งวาทกรรมสร้างความเกลียดชังถูกนำมาใช้กับผู้ถูกกระทำ ให้เกิดภาพเชิงลบ สมควรที่จะถูกเจ้าหน้าที่รัฐใช้ความรุนแรง วาทกรรมเช่นนี้ฝังลึกในโครงสร้างของสังคมและถูกนำมาใช้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งโครงสร้างทางสังคมเช่นนี้เอื้อให้เกิดการลายนวลพันผิดของเจ้าหน้าที่รัฐ กระทำความผิดแต่กลับไม่ต้องรับโทษ

จากการศึกษาเหตุการณ์ทั้ง 3 ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในช่วงระยะเวลากว่า 3 ทศวรรษที่ผ่านมาจะพบว่ามีเงื่อนไขบางอย่างที่นำไปสู่การบังคับให้สูญหายที่เหมือนกัน เงื่อนไขดังกล่าวคือ การเป็นแกนนำเคลื่อนไหวต่อสู้กับอำนาจรัฐ การเคลื่อนไหวดังกล่าวมี

ลักษณะเผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่รัฐโดยตรง รวมถึงการเปิดโปงลักษณะการทำงานของรัฐที่มีลักษณะเป็นปฏิปักษ์กับรัฐ การใช้กฎหมายเอาผิดเจ้าหน้าที่รัฐทำให้รัฐเองรู้สึกไม่ปลอดภัยเกิดความไม่มั่นคง อนึ่งการที่รัฐจะกระทำการบังคับบุคคลให้สูญหายได้ รัฐต้องมีแนวคิดการลดทอนความเป็นมนุษย์ (Dehumanize) เป็นอย่างแรก ซึ่งเป็นการสร้างวาทกรรมให้ผู้เป็นเหยื่อของการบังคับให้สูญหายถูกมองว่าไม่ได้เป็นมนุษย์เทียบเท่ากับพลเมืองไทยคนอื่น ๆ โดยที่กระบวนการลดทอนความเป็นมนุษย์เริ่มต้นจากการมีการยึดโยงอัตลักษณ์ของตัวบุคคลนั้น ๆ กับสิ่งที่เรียกว่าการเป็น “ภัยคุกคาม” (กรพินธุ์ พัวพันสวัสดิ์, สัมภาษณ์. วันที่ 4 ธันวาคม 2563) ฉะนั้น รูปแบบของการถูกบังคับให้สูญหายในสังคมไทย ตลอดระยะเวลา 3 ทศวรรษที่ผ่านมา พบว่า มักเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของด้านบุคคลและด้านโครงสร้างทางกฎหมาย ซึ่งเป็นบริบทหลักที่นำมาสู่การบังคับบุคคลให้สูญหายเกิดขึ้นและยังดำรงอยู่ในสังคมไทย

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการบังคับให้สูญหายโดยรัฐในกรณีของประเทศไทย ระหว่างปี 2530–2560 ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

การบังคับให้สูญหายโดยรัฐในกรณีของประเทศไทย ระหว่างปี 2530–2560 พบว่า การบังคับบุคคลให้สูญหายในประเทศไทย ถูกแบ่งเงื่อนไขออกเป็น 2 ประการ ดังนี้

1. สาเหตุของการบังคับบุคคลให้สูญหายที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขด้านบุคคล พบว่า การเป็นแกนนำในการเคลื่อนไหว การมีความคิดเห็นต่างทางการเมือง การเคลื่อนไหวในลักษณะที่เป็นการวิพากษ์วิจารณ์ ตรวจสอบ การฟ้องร้องดำเนินคดีกับเจ้าหน้าที่รัฐ การกระทำดังกล่าวส่งผลให้เจ้าหน้าที่รัฐรู้สึกว่าเป็นภัยต่อตนเอง สูญเสียความชอบธรรม ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐรู้สึกไม่มั่นคง เป็นเหตุนำมาสู่การบังคับให้สูญหาย

2. สาเหตุของการบังคับบุคคลให้สูญหายที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขด้านโครงสร้าง ถูกแบ่งออกเป็น 2 ประการ ได้แก่ โครงสร้างทางกฎหมายที่มีช่องว่างเอื้อให้เกิดการบังคับให้สูญหาย เนื่องจากประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับการป้องกันและปราบปรามการบังคับให้สูญหายส่งผลให้ไม่สามารถนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษได้ จึงเป็นช่องว่างเอื้อให้เกิดการบังคับบุคคลให้สูญหาย นอกจากนี้ยังไม่มีกฎหมายแล้ว ยังพบอีกว่าประเทศไทยที่มีอยู่บางตัวเอื้ออำนาจแก่เจ้าหน้าที่รัฐในการจับกุม ควบคุมตัว ในสถานที่ ที่มีใช้สถานีตำรวจ เรือนจำหรือที่คุมขัง ซึ่งไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าในการควบคุมตัวนั้นจะไม่มีการใช้กำลังในการทารุณ หรือซ้อมทรมานเพื่อให้ได้มาซึ่งคำรับสารภาพ ซึ่งเป็นกฎหมายที่เอื้อให้เกิดความชอบธรรมให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐในการกระทำความผิด และโครงสร้างสุดท้ายคือโครงสร้างเชิงวัฒนธรรมที่เอื้อให้เกิดการลอยนวลพ้นผิด ประชาชนในสังคมไทยกลับเกิดความเคยชินต่อการที่รัฐใช้ความรุนแรง จนเผลอมองเป็นเรื่องปกติที่ผู้กระทำความผิดไม่ต้องได้รับการลงโทษ ประชาชนในสังคมเกิดความด้านชาต่อความรุนแรงของรัฐ เจ้าหน้าที่รัฐเองมักอ้างว่าการกระทำเป็นเรื่องของความมั่นคง เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับความรุนแรงของรัฐ ทำให้ผู้กระทำความผิดผู้กระทำความผิดยังคงลอยนวลไม่ต้องรับผิด วัฒนธรรมการลอยนวลพ้นผิดจึงเป็นวัฒนธรรมที่คอยโอบอุ้มการการบังคับบุคคลให้สูญหายยังคงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมไทย

การอภิปรายผล

การวิจัยเรื่องการบังคับให้สูญหายโดยรัฐในกรณีของประเทศไทย ระหว่างปี 2530–2560 ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. สาเหตุของการบังคับบุคคลให้สูญหายที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขด้านบุคคล พบว่า การที่ผู้ถูกบังคับให้สูญหายได้ถูกกระทำมาจากเงื่อนไขด้านบุคคล อาทิ การเป็นแกนนำในการเคลื่อนไหวเรียกร้องวิพากษ์วิจารณ์ ตรวจสอบ เปิดโปง รวมถึงมีการฟ้องร้องเอาผิดกับเจ้าหน้าที่รัฐที่ได้กระทำความผิด ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Tyrell Haberkorn อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาและ

วัฒนธรรมเอเชียที่ University of Wisconsin-Madison สหรัฐอเมริกา ซึ่งกล่าวว่า การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลได้ก้าวมาสู่การใช้กฎหมายในการที่จะต่อรองหรือเอาผิดกับเจ้าหน้าที่รัฐ ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐรู้สึกว่าเป็นภัยต่อตนเอง และการใช้ความรุนแรงเป็นอีกหนึ่งวิธีที่นิยมใช้ในการกำจัดคู่ต่อสู้ สะท้อนให้เห็นถึงการถูกบังคับให้สูญหายของนายทง โพธิ์อ่าน ที่วิพากษ์วิจารณ์การทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐ ส่วนกรณีนายพลละจี รักจงเจริญ และนายสมชาย นีละไพจิตร ที่ก่อนจะถูกทำให้หายตัวไป มีการยื่นฟ้องร้องเอาผิดแก่เจ้าหน้าที่รัฐ ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐรู้สึกว่าเป็นภัยต่อตนเอง อย่างไรก็ตามกลุ่มที่มีความเสี่ยงต่อการถูกบังคับสูญหายมากที่สุดคือกลุ่มนักกิจกรรม เนื่องจากมีการรวมกลุ่มเคลื่อนไหว เป็นแกนนำในการรณรงค์เรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสิทธิความเป็นอยู่ เรื่องการเมือง เรื่องปัญหาที่ดินทำกิน ซึ่งกลุ่มนี้มีความเสี่ยงที่จะถูกสังหารนอกกระบวนการทางกฎหมาย เนื่องจากการเคลื่อนไหวมักเป็นรูปแบบของการเผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่รัฐ มีการฟ้องร้องเจ้าหน้าที่รัฐ เมื่อเจ้าหน้าที่รัฐรู้สึกสิ้นคณาและสูญเสียอำนาจในการควบคุม รัฐก็ไม่ค่อยจะจัดการผู้ที่เขย่าอำนาจรัฐ จนเป็นการนำมาสู่การใช้ความรุนแรงโดยรัฐในการกำจัดกลุ่มที่พยายามทำให้อำนาจรัฐสิ้นคณา ดังนั้นจะเห็นได้ว่ากลุ่มหรือบุคคลใดก็ตามที่ทำให้รัฐรู้สึกว่าเป็นภัยต่อตนเองท่ามกลางบริบทที่รัฐถูกท้าทายในด้านความชอบธรรม มักตกอยู่ในข่ายของถูกบังคับให้สูญหาย (Tyrell Haberkorn, 2560, น.7)

2. สาเหตุของการบังคับบุคคลให้สูญหายที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขด้านโครงสร้าง พบว่าถูกแบ่งออกเป็น 2 ประการ ได้แก่ โครงสร้างทางกฎหมายที่มีช่องว่างเอื้อให้เกิดการบังคับสูญหาย และโครงสร้างเชิงวัฒนธรรมที่เอื้อให้เกิดการลายนวลพันผิด

2.1 โครงสร้างทางกฎหมายที่มีช่องว่างเอื้อให้เกิดการบังคับบุคคลสูญหาย เนื่องจากประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับการป้องกันและปราบปรามการซ้อมทรมานและการบังคับให้สูญหาย ขาดตัวบทกฎหมายที่มีลักษณะของสภาพบังคับอย่างเข้มแข็ง การแก้ไขปัญหาคำสั่งบุคคลให้สูญหายในไทยแทบจะไม่มีกรณีการดำเนินกรอย่างจริงจังจากภาครัฐ เนื่องจากกฎหมายเดิมที่ประเทศไทยมีไม่เพียงพอ ส่งผลให้การแก้ไขปัญหานั้นไปอย่างไม่เต็มประสิทธิภาพ ดังนั้น ประเทศไทยจึงสมควรต้องมีการเพิ่มเติมกฎหมายอาญาในการเอาผิดผู้ที่กระทำการบังคับให้สูญหาย ควรมีการออกกฎหมายและมีการกำหนดฐานความผิดเกี่ยวกับการบังคับให้สูญหาย เพื่อให้สามารถดำเนินคดีแก่ผู้ที่กระทำความผิดได้ (เมธาวิ คงพิกุล, 2556, น.155)

2.2 โครงสร้างเชิงวัฒนธรรมที่เอื้อให้เกิดการลายนวลพันผิด งานวิจัยชิ้นนี้เสนอว่าการบังคับบุคคลให้สูญหายในประเทศไทยมีเพียงไม่กี่กรณีในเรื่องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมในชั้นศาล และยังไม่มีการใดที่คดีถึงขั้นสิ้นสุด ทำให้สุดท้ายเรื่องก็เงียบหายไป และผู้กระทำความผิดยังคงลายนวลอยู่ในสังคม เนื่องจากเจ้าหน้าที่รัฐมักอ้างการกระทำที่เกี่ยวข้องว่าเป็นเรื่องของความมั่นคง จนเกิดเป็นวัฒนธรรมการลายนวลพันผิด สังคมไทยนั้นเกิดความเคยชินและด้านชาต่อความรุนแรงที่รัฐมาตลอด การที่ประชาชนในสังคมส่วนใหญ่เลือกที่เงียบ ยอมจำนนต่อการกระทำของกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐ ประชาชนมองความรุนแรงของรัฐเป็นเรื่องปกติ เป็นเรื่องของภัยต่อความมั่นคงหรือสภาวะฉุกเฉินตามที่รัฐอ้างนั้น เจ้าหน้าที่รัฐมักอ้างการกระทำนั้นอยู่ภายใต้ภาวะฉุกเฉิน ภายใต้เรื่องความมั่นคง เพื่อความชอบธรรมรองรับพฤติกรรมของรัฐ การประพาดังกล่าวล้วนแล้วแต่นำมาสู่การเอื้อให้เกิดการลายนวลพันผิดของเจ้าหน้าที่รัฐ ประชาชนในสังคมส่วนใหญ่เคยชินกับวัฒนธรรมนี้ที่เกิดขึ้นอย่างซ้ำซากผู้มีอำนาจในสังคมกระทำความผิดแล้วไม่ต้องรับผิดชอบที่มีกระทำ ฉะนั้นตราบไต่ที่ประเทศไทยยังมีวัฒนธรรมการลายนวลพันผิดอยู่ผู้กระทำความผิดในสังคมไทยโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐก็จะยังลายนวล ไม่ต้องรับผิดชอบในสิ่งที่กระทำ

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งนี้

1.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 1) ควรผลักดันพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำบุคคลสูญหายให้ผ่านการพิจารณา และประกาศใช้เป็นกฎหมายมีฐานความผิดเป็นโทษทางอาญา เพื่อนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ

และเป็นการปิดช่องว่างทางกฎหมายที่เอื้อให้การบังคับบุคคลให้สูญหายเกิดขึ้นและคงดำรงอยู่ในสังคมไทย 2) ควรแก้ไขคำจำกัดความของคำว่า “ผู้เสียหาย” ให้มีความหมายครอบคลุมถึง สามมี ภริยา ผู้เป็นบุพการี และผู้สืบสันดานต้องเป็นผู้เสียหายด้วย ผู้เสียหายต้องมีไม่ใช่เพียงผู้ถูกบังคับให้สูญหายเท่านั้น เพื่อให้ทายาทของผู้ถูกบังคับให้สูญหายสามารถฟ้องร้องดำเนินคดีได้

1.2 ข้อเสนอแนะทั่วไป 1) ขั้นตอนการปล่อยตัวควรจัดทำบันทึกและแจ้งให้ญาติ ครอบครัวหรือผู้นำชุมชนทราบทุกครั้ง ก่อนที่จะมีการปล่อยตัว เพื่อเป็นพยานในการปล่อยตัวผู้ถูกควบคุม ป้องกันการนำไปสู่ช่องทางของการบังคับให้สูญหาย 2) ควรมีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารการบังคับบุคคลให้สูญหายเป็นเรื่องของความโหดร้าย เป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำต่อพลเมืองในรัฐ ควรมีการการรณรงค์ สร้างแนวร่วมในสังคมเผยแพร่ความจริงถึงการบังคับให้สูญหายนั้นเป็นอาชญากรรมโดยรัฐที่แท้จริง กระตุ้นให้พลเมืองตระหนักว่าความรุนแรงโดยรัฐเป็นสิ่งที่ไม่ดี มีใช่เรื่องของภัยต่อความมั่นคงอย่างที่รัฐกล่าวอ้าง

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ในการศึกษาครั้งต่อไปผู้ศึกษาอาจศึกษาเกี่ยวกับการถูกบังคับให้สูญหายในกรณีที่เกี่ยวข้องไม่ได้รับความสนใจจากสื่อมากนัก หรือเป็นผู้ลี้ภัยทางการเมือง

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนได้จัดทำขึ้นและสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี อันเนื่องมาจากได้รับความเมตตาและความอนุเคราะห์จากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐกานต์ อัครพงศ์พิศศักดิ์ ที่กรุณาสละเวลาอันมีค่ารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งได้รับคำแนะนำคอยควบคุมดูแลตลอดจนให้ข้อคิดต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เขียน และเอื้อเพื่อเอกสารข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย รวมถึงขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.อลงกรณ์ อรรถแสง ที่ให้ความอนุเคราะห์รับเป็นประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วนิดา พรหมล้ำ และอาจารย์ ดร.ทัชชววัฒน์ เหล่าสุวรรณ ที่ให้ความกรุณารับเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ให้คำแนะนำรวมถึงชี้แนะแนวทางให้กับผู้เขียนจนวิทยานิพนธ์นี้เสร็จสมบูรณ์ และสุดท้ายขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ที่มีส่วนสำคัญที่ทำให้งานวิจัยฉบับนี้สมบูรณ์ หากขาดผู้ให้ข้อมูลสำคัญวิจัยฉบับนี้จะไม่ทางสำเร็จได้เลย จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

- แคทเธอริน เกอร์สัน. (2562). *ความยุติธรรมสำหรับบิลลี: ถึงเวลาที่ประเทศไทยต้องรับผิดชอบต่อการหายตัวไปของนักสิทธิมนุษยชน*. สืบค้น 9 มกราคม 2563, จาก <https://www.amnesty.or.th/latest/blog/699>
- โคเนอร์ โพลีย์. (2546). *ต่อต้านทรมาณ คู่มือสำหรับผู้พิพากษาและอัยการ*. โคัลเซสเตอร์: ศูนย์สิทธิมนุษยชน มหาวิทยาลัยเอสเส็กซ์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2561). *รัฐลายนวล โดยนิธิ เอียวศรีวงศ์*. สืบค้นเมื่อ 24 กันยายน 2562, จาก https://www.matichon.co.th/article/news_1112676
- พลวุฒิ สงสกุล. (2562). *86 ชีวิตถูกบังคับสูญหาย ไร้กฎหมาย แจ้งความได้ แต่ให้หาข้อมูลเอง ส่องสถานการณ์บังคับสูญหายในไทย*. สืบค้น 20 ตุลาคม 2562, จาก <https://thestandard.co/forced-disappearance/>
- เมธาวี คงพิกุล. (2556). *กฎหมายและมาตรการทางอาญาในกรณีเจ้าหน้าที่รัฐบังคับให้บุคคลสูญหาย*. (วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์). กรุงเทพมหานคร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Tyrell Haberkorn. (2560). *การปฏิวัติที่ถูกตัดตอน: ชาวนา นักศึกษา กฎหมาย และความรุนแรงในภาคเหนือของไทยเรล ฮาเบอร์คอน*. (เบญจรัตน์ แซ่ฉั่ว และพงษ์เลิศ พงษ์นันทน์, แปล). นนทบุรี: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน. 2560.